

Современные проблемы зоологии и экологии

Материалы международной конференции,
посвященной 140-летию основания
Одесского национального университета
им. И. И. Мечникова, кафедры зоологии О НУ,
Зоологического музея ОНУ
и 120 годовщине со дня рождения
Заслуженного деятеля науки УССР,
профессора И. И. Пузанова

22-25 апреля 2005 года
г. Одесса

Современные проблемы зоологии и экологии (Материалы международной конференции, посвященной 140-летию основания Одесского национального университета им. И.И. Мечникова, кафедры зоологии ОНУ, Зоологического музея ОНУ и 120 годовщине со дня рождения Заслуженного деятеля науки УССР, профессора И. И. Пузанова). — Одесса: Феникс, 2005. — 402 стр.

Рецензенты:

Доктор биологических наук *Тоцкий В. Н.*
Доктор биологических наук *Лысенко В. И.*
Доктор медицинских наук *Маликова М. В.*

Печатается по решению ученого совета биологического факультета
Одесского национального университета им.И.И.Мечникова (протокол № 7 от 03.03.2005 г.)

В сборнике опубликованы материалы, представленные на международной конференции, посвященной 140-летию основания Одесского национального университета им. И. И. Мечникова, кафедры зоологии ОНУ, Зоологического музея ОНУ и 120 годовщине со дня рождения Заслуженного деятеля науки УССР, профессора И. И. Пузанова. Работы охватывают широкий круг проблем современной зоологии и экологии: от теоретических разработок до результатов конкретных исследований в области фаунистики, морфологии, систематики, зоогеографии, медицинской зоологии, эпизоотологии, экологии, сохранения биоразнообразия, заповедного дела, музейного дела и истории науки.

Для научных работников, преподавателей ВУЗов, работников природоохранных органов, эпизоотологического и эпидемиологического надзора, аспирантов и студентов естественных факультетов.

Редакционная коллегия:

Богачик Т. А., канд. биол. наук (ОНУ им. И. И.Мечникова), Дьяков В. А., канд. биол. наук (ОНУ им. И. И.Мечникова), Кивганов Д. А., канд. биол. наук (зам. ответственного редактора, ОНУ им. И. И.Мечникова), Корзюков А. И., канд. биол. наук (ОНУ им. И. И.Мечникова), Курочкин С. Л., канд. биол. наук (Одесский обл. ин-т усовершенствования учителей), Русев И. Т., канд. биол. наук (ответственный редактор, Украинский НИПЧИ им. И. И. Мечникова), Рясиков Л. В. (ответственный секретарь, ОНУ им. И. И.Мечникова).

ИБВК 966-8631-00-5

- © Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова
- © Фонд "Природное наследие" им. проф. И. И. Пузанова
- © Музейный фонд им. А. А. Браунера
- © Авторы материалов конференции

**АНАСТАСІЯ СПИРИДОНІВНА ЧЕРНИШЕНКО (1906-1989) —
ДОЦЕНТ КАФЕДРИ ЗООЛОГІИ ХРЕБЕТНИХ ТВАРИН
У ПЕРІОД 1951-1970 рр.**

Богачик Т. А., Свенцицька Г. А., Рясіков Л. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Шампанський пров., 2, м. Одеса, 65058, Україна

Про тих, кого пам'ятаю і люблю

Анастасія Спиридонівна Чернишенко народилась 12 грудня 1906 року в Одесі у родині робітників. Її мати була гарною домогосподаркою, оскільки у сім'ї зростало ще двоє маленьких дітей. Батько, забезпечуючи своїх рідних, працював слюсарем на багатьох заводах приморського міста. Анастасію оточувала атмосфера сімейної любові, ширості, порядності, лагідності, поваги до дорослих. З дитинства їй були притаманні: уважність і чуйність, кмітливості і винахідливість, активність і самостійність, витримка і стійкість. Особливими рисами характеру Анастасії були — потайне бажання оволодівати новими знаннями, стремління до вдосконаленого сприйняття яскравого, неприхована любов до живої природи, особливо тварин.

З вересня 1914 р. до травня 1920 р. Чернишенко навчалась у різних середніх навчальних закладах Одеси. З них три роки вона провела у жіночій гімназії, де здобула ґрунтовні знання, високу загальну культуру, глибоку повагу до науки і знань. Підлітком активно допомагала родині у вихованні молодших сестер. У період 1927-1930 рр. розпочала працю друкаркою на Другому Державному шкіряному заводі, а у 1930-1934 рр. була секретарем фабрично-заводського училища Джутової фабрики. З осені 1932 р. до літа 1933 р. вона навчалась на вечірньому робітничому факультеті при Одеському Інституті Народної освіти. А з 1933/34 н. р. Анастасія Спиридонівна була студенткою нового біологічного факультету Державного університету Одеси, який було відновлено. Її випуск закінчив навчання в університеті в червні 1939 р., а вона сама отримала диплом з відзнакою. Згадуючи цей далекий період у власних спогадах, тогочасний проректор нашого університету — професор-ботанік Георгій Йосипович Потапенко (1889-1982) вказував, що А. С. Чернишенко була однією з визначних студенток біологічного факультету 1934-1939 рр. Перші шість років існування нового факультету його деканом був академік Д. К. Третьяков (1878-1950), який цінував у Чернишенко: стриманість, чуйність, шляхетність характеру, високий рівень культури, природну здібність до зоологічних досліджень, схильність до педагогічної праці. Ще у студентські роки вона спеціалізувалась на вивченні особливостей іхтіофауни Чорного моря, здійснюючи перші наукові дослідження під керівництвом талановитого морського зоолога-доцента О. К. Макарова (1906-1942), послідовника академіка Третьякова. Саме від цих двох видатних вчених Чернишенко перейняла чіткий методичний підхід, ґрунтовну фахову підготовку до послідовного і різнобічного вивчення біологічного різноманіття місцевої іхтіофауни.

З осені 1939 року Анастасія Спиридонівна навчається в аспірантурі при кафедрі зоології безхребетних тварин під керівництвом безпосереднього учня академіка Третьякова — професора Миколи Панасовича Савчука (1899-1976), що тоді перебував на посаді ректора Одеського Державного університету. У якості наукового керівника саме він запропонував їй вивчати паразитів риб Одеської затоки. В той час Чернишенко розпочала широке і глибоке дослідження паразитофауни чорноморських риб різних систематичних груп. Тоді ж з'явилися і перші наукові публікації з проміжними підсумками роботи.

Як аспіранту, завершити навчання за паразитологічною тематикою, їй завадила розпочата 22 червня 1941 року Велика Вітчизняна війна. За складними сімейними обставинами

Чернишенко не мала змоги виїхати в евакуацію. Тому в період з 16 жовтня 1941 р. до 10 квітня 1944 р. вона знаходилась в окупації, але з рідним університетом зв'язків не переривала. За сприянням директора Ботанічного саду університету — Г. Й. Потапенко вона спочатку працювала там робітницею. Пізніше її було призначено хранителем колекцій університетського зоологічного музею, який очолював у 1942-1944 роках кандидат біологічних наук, ентомолог П. Л. Єгоров (1902-1956). Саме він разом з А. С. Чернишенко зберегли найбільш рідкісні фонди, колекційні матеріали музею. З вересня 1942 р., за сумісництвом, вона перебувала на посаді асистента кафедри зоології.

Після визволення Одеси від фашистських окупантів, починаючи з 20 квітня 1944 р., Чернишенко працює асистентом на тимчасово об'єднаній кафедрі зоології та гідробіології. Багато натхнення і творчої наснаги, значних трудових зусиль і постійної активності віддавала А. С. Чернишенко процесу відновлення нормального функціонування університету Одеси. Закінчивши аспірантуру, Чернишенко з 17 вересня 1945 р. була призначена старшим викладачем вище згаданої кафедри, якою тимчасово керував професор О. Р. Прендель (1888-1970). На кінець важкого 1947 р. їй вдалося закінчити дисертаційну роботу. 7 січня 1948 р. А. С. Чернишенко блискуче захистила на засіданні Вченої Ради ОДУ дисертацію на ступінь кандидата біологічних наук за темою: "Матеріали по паразитофауне рыб Одесского залива". У період 1947-1951 рр. вона працювала старшим викладачем кафедри зоології хребетних тварин, яку з вересня 1947 р. очолив відомий вчений зоолог, І. І. Пузанов (1885-1971). Різномірно впроваджуючи практичні навички і глибокі теоретичні знання, набуті в академіка Д. К. Третьякова, вона постійно користувалась за це повагою і авторитетом у професора Пузанова. Саме в цей час побачила світ її остання наукова робота: "Новые гельминты рыб Черного моря" (1949), де у систематичному нарисі подано 49 видів черв'яків, яких було описано дослідником безпосередньо. З 1 червня 1951 р. Чернишенко було переведено на посаду доцента кафедри зоології хребетних тварин. Наукове звання доцента вона отримала у 1959 р. Понад 20 років, до виходу на профспілкову пенсію 30 вересня 1970 р., Анастасія Спиридонівна сумлінно виконувала обов'язки секретаря Вченої Ради біологічного факультету. Окрім того, вона багато років була головою страхової ради нашого університету. Анастасія Спиридонівна Чернишенко померла 28 березня 1989 року. Вона була похована на Другому Християнському цвинтарі Одеси, поруч алеї воїнів-визволителів міста-героя.

Все своє наукове життя Анастасія Спиридонівна присвятила зоології, особливо зацікавлено вивчаючи різноманітні аспекти паразитології риби, їх морфологію і біометрію. Значну увагу вона приділяла послідовному дослідженню риби з фауни Чорного моря, місцевих лиманів: Бугського (1953), Дністровського (1953, 1956, 1957, 1960), Тилігульського (1956, 1962, 1965), Хаджибейського (1962, 1965), Березанського (1964, 1965), Григоріївського (1959, 1960), а також деяких річок: Дністра, Дунаю, та вивченню біологічного різноманіття їх паразитів. Цьому вона присвятила дуже багато часу як кропіткою лабораторної роботи, так і досліджень у природних умовах. Вона здійснила багато наукових відряджень, багатомісячних наукових експедицій у різні райони Одеської та прилеглих областей України. Під час експедицій вона, разом з незмінним лаборантом-асистентом Свенцицькою, вивчала особливості екології місцевих водоймищ, досліджувала певні характерні риси харчування риби з басейну Дністра (1953), Дунаю (1960) та північно-західного Причорномор'я (1966, 1967). Окрему увагу вона присвятила питанню дослідження і детального вивчення паразитичної фауни в ендемічних та реліктових рибах (1956). Декілька років вона вивчала особливості паразитофауни у різних видів бичків, пов'язуючи це з особливостями екологічних умов їх життєдіяльності у лиманах на півночі Причорномор'я (1967). Також її цікавили і питання з історії та сьогодення зоологічної науки. Наукові публікації з цієї важливої наукової тематики вона присвячувала особисто і разом з колегами (П. І. Дмитрашко, Т. М. Гольд) вченим, яких добре знала, завжди поважала і високо цінувала — професору О. Р. Пренделю (1963), І. І. Пузанову (1965). В них не тільки знаходив відображення їх людський шлях, але й відзначались напрямки наукових досліджень, вказувались форми і методи творчої роботи, аналізувались важливі педагогічні відкриття і досягнення вчених.

Усі наукові дослідження Анастасія Спиридонівна Чернишенко завжди виконувала на високому науково-методичному рівні, що свідчило про ґрунтовну фахову підготовку, здобуту на кафедрі зоології під керівництвом академіка Третьякова та професора Савчука. Саме вона була гідним продовжувачем традицій славної зоологічної школи університету Одеси. Вона була автором понад 40 наукових праць. Анастасія Спиридонівна значну увагу приділяла історико-бібліографічним дослідженням, вважаючи їх важливою складовою частиною сучасної науки. Цим вона внесла вагомий доробок у цікавий напрямок наукових пошуків в архівах і бібліотеках. Вона активно продовжувала напрямок, який був започаткований на кафедрі хребетних тварин професором Пузановим. Глибока вдячність та любов до Анастасії Спиридонівни живі доти, доки жива пам'ять про цю яскраву, самотньо-неповторну людину.